

Hyvinvointivaltio kritiikin kourissa

MATTI VIREN

Kun seuraa Suomen ja Yhdysvaltojen vaaleja, ei voi olla tuntematta jonkinasteista sympatiaa amerikkalaista järjestelmää kohtaan. Amerikassa äänestäjillä on tarjolla selkeä valinta kahden hyvin erilaisen ehdokkaan ja ohjelman suhteen. Toki Suomessakin valinnan mahdollisuuksia näyttää olevan, mutta voi käydä niin, kuten kävi nykyistä sateenkaarihallitusta muodostettaessa, että politiikan ääripäät tulevat samaan hallitukseen toteuttamaan ohjelmaa, josta kukaan ei tiennyt ennen vaaleja. Hieman karrikoiden voi sanoa, että Suomessa kaikki valta on poliitikoilla, kun taas Yhdysvalloissa se äänestäjillä.

Ero näiden kahden maan välillä ei tietenkään koske vain vaalijärjestelmää, vaan koko ajattelutapaa. Amerikkalaisessa järjestelmässä korostuu liberaali ja individualistinen ajattelutapa, kun taas meikäläinen kulttuuri on hyvin voimakkaasti paternalistinen ja yhteisön (kollektiivista) etua korostava. Olennaista liberaalille ajattelulle on se, että yksilön vapaus ja vastuu liittyvät kiinteästi toisiinsa. Vapaus puolestaan tarkoittaa sitä, että yksilö voi periaatteessa tehdä mitä vaan, kunhan hän kunnioittaa sovittuja rajoja eikä aiheuta muille harmia. Ehkä tunnetuin määritelmä tälle on John Stuart Millin (1863) puolitoista vuosisataa sitten esittämä lausahdus:

”Ainoa syy miksi voimaa voidaan käyttää sivistyneen yhteiskunnan jäsentä kohtaan, ja hänen tahtoaan vastaan, on es-

tää häntä vahingoittamasta toisia. Oman ruumiinsa ja oman mielensä suhteen yksilö on suvereeni”.¹

Vaikka Millin sanat tuntuvat selkeiltä, voi niiden tulkinta olla hankalaa; miten esimerkiksi määritellä muille ihmisille tuotettu harmi (vaikkapa tupakan savu parvekkeella)? Silti perusidea on selvä. Toki nämä liberaalimin perusajatuksukset ovat Yhdysvalloissakin joutuneet kovalle koetukselle. Ehkä huomiota herättävin tapaus oli viime kesänä, kun pormestari Michael Bloomberg vaati New Yorkin kaupungissa suurten virvoitusjuomapullojen myynnin kieltämistä, koska sokeripitoiset juomat joidenkin tutkijoiden mukaan aiheuttavat liikalihavuutta. Erilaisten kieltojen ja rajoitusten suhteen Yhdysvallat ei ehkä sittenkään jää paljon jälkeen Euroopasta. Ero on ehkä siinä, että siellä tällaisiin kieltoihin ja rajoituksiin suhtaudutaan suuremmalla vakavuudella; Suomessa asiaan tuskin reagoitaisiin muuten kuin lehtien mielipideosastoilla.

Suurin ero on kuitenkin suhteessa ns. hyvinvointivaltioon, joka ainakin Suomessa on muodostunut jonkinlaiseksi uudeksi valtionuskonnoksi. Kuvaa on, että esimerkiksi kaikki eduskuntapuolueet edustavat kantaa, jonka mukaan julkisten menojen (hyvinvointipalve-

¹ Mill, J.S.: *On Liberty*. Boston: Ticknor & Fields, 1863. Kirja on ilmestynyt suomeksi nimellä *Vapaudesta* (suom. Niilo Liakka), Otava 1891. Uusi painos on ilmestynyt samalla nimellä *Studia liberalia -sarjassa*, Librum, 1982.

Gilles Saint-Paul
The Tyranny of Utility
Behavioral Social Science and
the Rise of Paternalism
Princeton University Press,
2012

lusten) nykytaso on ”turvattava” veroja korottamalla. Eduskunnassa oppositiopuolueet ehdottivat varjobudjeteissaan jopa suurempaa valtion menojen tasoa kuin hallitus. Yksikään puolue ei ole ehdottanut menojen supistamista! Kuitenkin Suomi on kansainvälisissä vertailuisissa kolmannella sijalla menojen BKT-osuudessa, osuuden ollessa 54 prosenttia. Ekonomistinäkökulmasta tuntuu siltä, että Suomessa on lähestulkoon yksipuoluejärjestelmä venäläiseen tyyliin.

Sen sijaan että poliittiset puolueet yrittäisivät korostaa yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia ja suojelisivat yksilöitä julkisen (ja muun) vallan väärinkäytöltä, ne ovat keskittyneet edistämään niin sanottuja positiivisia oikeuksia. Tällaisia oikeuksia ovat muun muassa: oikeus työhön, ilmaiseen koulutukseen, ilmaiseen terveydenhoitoon, omaan asuntoon, päivähoitoon, kansalaispalkkaan ja niin edelleen. Ehkä pisimmälle viety esimerkki tällaisesta ajattelusta on Vihreiden ohjelma syrjäytymisen estämiseksi.²

Mielenkiintoista on, että kaikki nämä olemassa olevat ja ehdotetut oikeudet ovat riippu-

² Ks. 21 vihreää askelta eriarvoisuuden torjumiseen. www.vihreat.fi.

mattomia siitä, 1) onko valtiolla niihin varaa ja 2) tekevätkö ihmiset itse mitään edistääkseen näiden positiivisten oikeuksien toteutumista (ts. ovatko oikeudet missään tekemisissä vastuukysymysten kanssa).

Voidaan siis kysyä, haluavatko kaikki ihmiset todella töihin, huolehtivatko he itse millään tavoin terveydestään, säästävätkö he itse asuntoa tai vain pahan päivän varalle, noudattavatko yhteiskunnan sääntöjä ja lakeja ja niin edelleen. Selvää on, että pitkän päälle subjektiivisten oikeuksien yhtälö on mahdoton: ei mikään yhteiskunta kykene rahoittamaan loputtomiin tällaista järjestelmää. Sitä paitsi subjektiivisten oikeuksien lisääminen väistämättä loukkaa joidenkin oikeuksia: ihmisiltä viedään rahat (eli riistetään verotuksen kautta oikeus nauttia työnsä hedelmistä). Ehkä menettely ei ole yhtä kovakouraista kuin kulakkien eliminointi itänaapurissa, mutta joku analogia toki näihin toimiin liittyy.

Paternalistinen ajattelu ei myöskään hevin tunnusta ”political economy” -ongelmia, jotka liittyvät hyvinvointivaltion toiminnan järjestämiseen. Kuitenkin kiistämätön tosiasia on, että julkisen sektorin (hyvinvointivaltion) kasvaessa tulee entistä vaikeammaksi kontrolloida päätöksentekijöiden toimintaa: eli kontrolloida sitä, että poliitikot tekevät äänestäjien tahdon mukaisia ratkaisuja, eivätkä pelaa omaan pussiinsa (esimerkiksi ajalehdillä pitkin Eurooppaa katsemassa teatteriesityksiä).

Suomessa suhtaudutaan poliittiseen ja taloudelliseen korruptioon jotenkin äärimmäisen naiivisti; kuvitellaan, että se on jotenkin yhteiskunnan rakenteista riippumaton ilmiö. Kuitenkin on vaikea nähdä, että korruptio olisi riippumaton esimerkiksi juuri julkisen sektorin koosta; mitä enemmän julkinen valta käyttää (jakaa) rahaa, sitä suurempi insentiivi korruptiolle on. Sama naiivius näkyi suhteessa harmaaseen talouteen. Kuvitellaan, että harmaan talous on jotenkin kitkettävissä retoriikalla ja kasvattamalla yhteiskunnan valvontakoneiston sijaan, että myönnettäisiin, että harmaan talous väistämättä kasvaa julkisen sektorin laajenemisen myötä, kun verorasitus väistämättä kiristyy.

Gilles Saint-Paulin kirja *Tyranny of Utility*, jonka ajatuksia olen jo yllä varsin vapaalla kädellä tulkinnut, on siinä mielessä poikkeuksellinen kirja, että siinä pyritään löytämään vastaus kysymykseen, miksi yhteiskunnallinen ajattelutapa on muuttunut koko ajan paternalistisempaan suuntaan. Saint-Paul käy myös läpi niitä perusteluja, joita paternalistiseen ajatteluun yleensä liittyy. Hän perää vastausta kysymyksiin, kuten mikä oikeus julkisen vallan holhouksella (kielloilla ja rajoituksilla) loppujen lopuksi on, onko esimerkiksi litran limsapuollojen kieltäminen oikeutettua. Toisaalta hän kysyy, seuraako ihmisten ajoittaisesta epärationaalisesta käytöksestä välttämättä se, että yksilöiden oi-

keuksia voi rajoittaa. Hän kysyy myös, oikeuttaako julkisen vallan väliintulon se, jos tutkijat löytävät joidenkin käyttäytymisnormien ja ongelmien välillä tilastollisia riippuvuuksia?

Gilles Saint-Paul on Ranskassa ”toisinajattelijan” maineessa. Päinvastoin kuin ranskalainen ”älymystö” hän on selvästi markkinatalouden ja taloudellisen liberalisminkin kannalla. Mielenkiintoinen yksityiskohta sinänsä on se, että Ranskassa markkinatalous on harvinaisen huonossa huudossa. Kuvaavaa on, että kansainvälisessä vertailevassa kyselytutkimuksessa³ väitteen ”markkinatalous on paras talousjärjestelmä” hyväksyi vain 36 prosenttia ranskalaisista, kun taas USA:ssa, Saksassa ja Britanniassa myönteiset luvut olivat kaksi kertaa suuremmat (Ranskan luvut olivat itse asiassa vertailuaineiston alhaisimmat)! Saint-Paul ei todellakaan kaihda kontroversiaaleja kannanottoja. Hän kysyy esimerkiksi, miksi julkinen valta ei suoraan verota liikalihavuutta vaan esimerkiksi sokeria, jonka väitetään aiheuttavan liikalihavuutta. Kun asiaa ajattee, on pakko myöntää, että monesti paternalistisiin veroihin liittyvät perustelut eivät sittenkään ole kovin vakuuttavia.

Kaiken kaikkiaan kirja on piristävää luettavaa – etenkin vaalien alla, kun poliitikot kilvan hokevat hyvinvointivaltion mantraa ja tarjoavat ihmisille yhä uusia paratiisin hedelmiä.

3 ks. www.ifop.com